

Sebehodnocení dílčích aspektů nástrojových kompetencí studentů učitelství pro 1. stupeň základní školy ve vztahu k učitelské přípravě

Jiřina Jiříčková

Abstract

This empirical study focuses on the instrumental competencies of primary teacher education students and their self-assessment in the context of teacher preparation at the Faculty of Education, Charles University in Prague. The research was conducted in April 2024 on a sample of 196 students and forms part of a broader survey examining the professional competencies of future teachers. The analysis showed that students perceive musical expression and the importance of instrumental skills for school practice predominantly positively, even though most of them enter their studies without extensive prior musical training and do not plan to teach music education in the future. No significant differences were confirmed between lower- and upper-year students, nor between students specializing in music education and the cohort as a whole. In contrast, a difference was found between modes of study: full-time students rated the importance of instrumental skills for professional preparation significantly more positively than part-time students.

The results indicate that support for the development of instrumental skills should be an integral part of the systematic preparation of future teachers. Particularly beneficial appears to be the strengthening of basic chordal accompaniment skills, increased motivation for self-study, and the consideration of curricular anchoring of such instruction in the form of a standalone course. The study offers concrete recommendations for improving undergraduate preparation in this area and for fostering students' relationship to music education as a significant component of school practice.

Úvod

Hudební výchova je nedílnou součástí vzdělávacího kurikula po mnohá desetiletí. Její přirozenou součástí jsou hudební aktivity žáků, které významným způsobem doprovází, usměrňuje, doplňuje a rozvíjí také vlastní nástrojová hra učitele. To, jaký nástroj v rukou učitele byl v průběhu staletí ve školách při zpěvu používán, se proměňovalo (Jiříčková, 2024) a stále se proměňuje, nicméně stále je velkou měrou ve školství uplatňován klavír. Názory na to, nakolik je důležité, aby učitel všeobecné hudební výchovy uměl hrát na klavír – a co je nepodkročitelné dovednostní minimum, se liší podle toho, zda odpovídají pedagogické fakulty coby vzdělavatelé budoucích učitelů, nebo zda se ptáme samotných učitelů, potažmo budoucích učitelů.

Tento text se zaměří na názory budoucích učitelů, na to, jak vnímají své vlastní hudební dovednosti, jaké postoje mají k jejich rozvoji v rámci svého studia i k tomu, zda je klavír pro jejich školní praxi důležitý.

Nejprve stručně objasníme pojem nástrojové kompetence, nastíníme kontext vysokoškolské přípravy budoucích učitelů na 1. stupni základní školy v České republice, a následně budeme prezentovat výsledky dotazníkové šetření mezi studenty učitelství pro 1. stupeň základní školy na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy.

Nástrojové kompetence

V souvislosti s klavírní hrou učitele lze hovořit o tzv. nástrojových dovednostech jako dílčích navenek projevených schopnostech v souvislosti s hrou na nástroj, v pedagogickém kontextu o dovednostech, které jsou uplatňovány v hudebně výchovném procesu a k jeho podpoře. V širším kontextu je uplatňován pojem nástrojové kompetence (Jiříčková, 2024). Nástrojové kompetence učitele chápeme jako širší pojem zahrnující nejen dovednosti, ale také postoje ke hře na nástroj a k jejím dílčím aspektům, a poznatky ve spojitosti s hrou na nástroj. Pokud hovoříme o profesních nástrojových kompetencích, pak je třeba zmínit, že důležitý aspekt představuje samotný didaktický přístup k uplatňování klavíru ve výuce s ohledem na požadavky potřeby žáků a požadavky školní praxe.

S ohledem na skutečnost, že za nejčastěji uplatňovaný hudební nástroj v přípravě budoucích učitelů na 1. stupni základní školy na pedagogických fakultách je považován klavír (Jiříčková, 2024), v dalším kontextu se jedná převážně o klavírní dovednosti, postoje ke hře na klavír a poznatky spojené s klavírní hrou.

Mezi klíčové dovednostní složky nástrojových kompetencí ve studiu učitelství lze zařadit dovednost doprovodu písní, doprovodu hlasových cvičení a oblast hry drobných

instrumentálních skladeb (Jiříčková, 2024). Obdobně interpretace písní s doprovodem na klavír nebo klávesy je vnímána jako nejstěžejnější nástrojová dovednost učitelů mateřských škol (Kmentová, Chumchal, Loudová Stralczyńska & Jindrová, 2024).

Vzdělávání učitelů 1. stupně základní školy má za cíl připravit studenty s dostatečnými dovednostmi a kompetencemi pro výuku (Finnish Government, 2004). V rámci tohoto cíle je klavírní kompetence chápána jako potřebná součást hudebních dovedností učitele, a proto je důležité věnovat této oblasti patřičnou pozornost (Sepp, Ruismäki, & Hietanen, 2022).

Téma rozvoje dílčích klavírních dovedností zejména budoucích učitelů na 1. stupni základní školy je v české odborné literatuře poměrně hojně zastoupeno, a to v kontextu metodického rozvoje dílčích klavírních dovedností (Schejbal, 1974; Holec, 1982; Faltus, 1982; Bernatík, 1984; Klapil, 1993; Knopová & Kůfhaberová, 1995; Pecháček, 1999; Crha & Hala, 2003; Nedělka, 2004; Straňková & Novotný, 2012; Bělohávková, 2019).

Hra na klavír v kontextu přípravy budoucích učitelů na 1. stupni základní školy

Na klavírní hru lze pohlížet z různých úhlů pohledu. Hra učitele podporuje a doprovází hudební projevy žáků, lze ji vnímat jako prostředek kultivace jejich hudebních preferencí. Hra na klavír může také významným způsobem přispívat k motivaci žáků k hudbě a k hudební výchově obecně. V průběhu přípravy na budoucí učitelskou profesi lze hru na klavír vnímat jako prostředek napomáhající všestrannému hudebnímu rozvoji budoucího učitele.

Cílem přípravy budoucích učitelů by mělo být naučit studenty uplatňovat klavír ve výuce se zřetelem k potřebám jejich budoucí školní praxe a mnohostranným způsobem. Rozvoj profesních nástrojových kompetencí by měl být ve studiu prostředkem kvalitní hudební přípravy studenta a jeho všeobecných oborových kompetencí.

Navzdory skutečnosti, že klavírní hře je ve výuce přikládán velký význam, mnohé instituce připravující učitele se potýkají s všeobecně nízkou úrovní nástrojových kompetencí svých studentů, resp. neumožňují dostatečný prostor pro rozvoj nástrojových kompetencí studentů ve výuce. Adepti studia učitelství přicházejí do studia s velmi rozdílnou úrovní svých hudebních schopností i dovedností, bez jejich vstupního prověřování, což přirozeně ovlivňuje průběh studia nástrojové hry i úroveň dosažených výsledků. Současně studijní plán programu učitelství pro 1. stupeň základní školy je velmi komplexní a prostor pro intenzivní individuální výcvik základních dovedností potřebných do školní praxe je z mnoha důvodů omezený (Jiříčková, 2024).

Pro hledání rovnováhy mezi požadavky praxe, nároky pedagogických fakult a vnímání významu a důležitosti nástrojových kompetencí může napomoci dotazník, jehož prostřednictvím jsme se pokusili získat informace o sebeposouzení aktivit spojených s hrou na nástroj u studentů učitelství na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy.

Zjištění, jaké místo hra na klavír zaujímá v jejich profesním směřování budoucích učitelů z jejich úhlu pohledu představuje důležitý příspěvek pro diskuzi nad aktuálním stavem, výzvami a proměnami učitelské přípravy ve vztahu k potřebám současné školní praxe.

Formulace výzkumného záměru

Výzkum sebehodnocení dílčích aspektů nástrojových kompetencí studentů učitelství pro 1. stupeň ve vztahu k učitelské přípravě proběhl v dubnu 2024 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Cílem výzkumu bylo zaznamenat sebeposouzení postojů studentů učitelství pro 1. stupeň ZŠ ke hře na klavír v kontextu vysokoškolské přípravy a na základě získaných zjištění formulovat doporučení pro zkvalitnění přípravy budoucích učitelů v této oblasti, a to na základě premisi, že klavír dětem zprostředkovává živou hudbu a představuje tak významný prvek setkání s uměním a estetickým. Jako nezbytný požadavek se v této souvislosti jeví požadavek esteticky účinné hry učitele, a to hry technicky jednoduššího, avšak umělecky interpretovaného hudebního materiálu, který je součástí učiva hudební výchovy na 1. stupni základní školy. Z dalších požadavků lze jmenovat schopnost učitele vyhledávat nové skladby realizovatelné na klavír, seznámení s možnostmi tohoto nástroje a podněcování žáků k vlastní tvořivé činnosti v rámci hodin hudební výchovy.

V návaznosti na výzkumný záměr byly před zahájením šetření formulovány následující výzkumné otázky, které směřovaly k ověření a hlubšímu porozumění sledované problematice:

1. Jak velká část studentů učitelství pro 1. stupeň ZŠ uvádí pozitivní postoj k vlastnímu svobodnému hudebnímu vyjadřování prostřednictvím hry na klavír nebo zpěvu?
2. Jaké nástrojové dovednosti studenti učitelství pro 1. stupeň ZŠ uvádějí při nástupu do studia a jak hodnotí své schopnosti doprovodu zpěvu?
3. Jak se liší sebehodnocení nástrojových dovedností mezi studenty nižších a vyšších ročníků učitelství pro 1. stupeň ZŠ?
4. Jak studenti vnímají požadavky na zvládnutí klavírní hry ve vysokoškolské přípravě – považují je za přiměřené, či nepřiměřené?

5. Jak se liší postoje k významu nástrojových dovedností ve vztahu k budoucí praxi mezi studenty prezenční a kombinované formy studia?
6. Jak se liší sebehodnocení dovedností mezi studenty se zaměřením na hudební výchovu a ostatními studenty učitelství?
7. Jaké profesní záměry ve vztahu k výuce hudební výchovy studenti učitelství pro 1. stupeň ZŠ uvádějí?

Tyto otázky byly formulovány s cílem umožnit jejich ověření prostřednictvím statistických testů (binomický test, Mann–Whitneyho U test, χ^2 test).

Metodologie výzkumu

Výzkum byl realizován formou dotazníkového šetření v průběhu dubna 2024. Respektoval základní etické principy, zejména dobrovolnost účasti, anonymitu respondentů a ochranu osobních údajů.

Před zahájením hlavního sběru dat byla provedena pilotáž na menším vzorku respondentů, která vedla k drobným úpravám formulace některých položek. Finální verze dotazníku byla distribuována elektronicky prostřednictvím Google Formulářů.

Dotazník obsahoval celkem 14 uzavřených položek. První tři otázky měly identifikační charakter a zaměřovaly se na studijní program, formu studia (prezenční či kombinovanou) a ročník studia.

Při následném hledání odpovědí na výzkumné otázky mohli být studenti v dotazníku posuzováni mimo jiné jako studenti nižších (1.až 3. ročník) a vyšších ročníků (4. až 5. ročník). Toto dělení vycházelo ze studijního plánu studia učitelství pro 1. stupeň základní školy na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, v němž všichni studenti tohoto studijního programu absolvují v průběhu prvních čtyř semestrů předměty uvádějící do hudební výchovy a s nimi spojený rozvoj klavírních kompetencí. Od 5. semestru studia se jejich studijní plán odlišuje – studenti si volí jedno ze zaměření – hudební, výtvarnou, dramatickou nebo tělesnou výchovu, nebo cizí jazyk, v němž dále hlouběji rozvíjejí své odborné a pedagogicko-didaktické kompetence. V případě výběru jiného než hudebního zaměření absolvují studenti v 5. semestru předmět didaktika hudební výchovy a následně jejich příprava na vyučování hudební výchově na 1. stupni základní školy končí. Výzkum tedy staví na skutečnosti, že tzv. studenti vyšších ročníků již absolvovali takové studijní předměty, v nichž získali minimální penzum základních poznatků a nástrojových dovedností žádoucích pro budoucí praxi učitele na 1. stupni základní školy.

Dotazník vedle otázek mapující sebehodnocení a postoje v oblasti nástrojových kompetencí dále obsahoval položky zaměřující se na sociální kompetence studentů učitelství. Tyto položky nicméně měly svoji vlastní strukturu a budou vyhodnoceny samostatně.

Na všechny otázky mimo identifikační otázky odpovídali respondenti pomocí Likertovy škály „zcela souhlasím“, „spíše souhlasím“, „spíše nesouhlasím“, „zcela nesouhlasím“. Zjištěná data sloužila k deskriptivní analýze výsledků. Pro účely binomických testů byly odpovědi „zcela souhlasím“ a „spíše souhlasím“ sloučeny do kategorie „souhlasím“, a „spíše nesouhlasím“ a „zcela nesouhlasím“ byly sloučeny do kategorie „nesouhlasím“.

Při porovnání dvou nezávislých skupin na základě ordinárních dat byl použit Mann–Whitneyho U test, který nevyžaduje předpoklad normálního rozdělení a je vhodný pro analýzu vícestupňových škál. Pro jednu z výzkumných otázek, která zkoumala rozdíly v rozložení kategorií odpovědí mezi dvěma skupinami studentů, byl použit χ^2 test nezávislosti. Tento test umožňuje ověřit, zda existuje statisticky významná souvislost mezi dvěma kategoriálními proměnnými.

Struktura dotazníku

Dvě otázky z části dotazníku, které se týkají sebehodnocení nástrojových dovedností studentů, sloužily ke zjištění předpokládané úrovně zmíněných dovedností na základě předchozí hudební přípravy, a to konkrétně zkušeností s výukou hry na klavír nebo housle a případně jiný hudební nástroj:

- „Na klavír nebo housle jsem před nástupem na Pedagogickou fakultu hrál/a více jak 7 let.“
- „Studoval/a jsem nebo stále studuji hru na jiný hudební nástroj, než je klavír nebo housle.“

Jedna z položek se zaměřovala na osobní vztah respondentů k hudebnímu projevu v širším slova smyslu:

- „Rád/a ve volných chvílích hraji na nástroj nebo zpívám.“

Porozumění důležitosti základních klavírních dovedností v učitelské profesi bylo předmětem následující otázky:

- „Elementární dovednost hry na klavír je důležitou součástí profesních kompetencí učitele.“

Zbývajících šest položek bylo zaměřeno na vlastní sebehodnocení a postoj ke vzdělávání v oblasti nástrojových dovedností během vysokoškolského studia. Tyto otázky lze tematicky rozdělit do dvou oblastí:

Sebeposouzení nástrojových dovedností a jejich rozvoj:

- „Dovedu bez problémů doprovodit zpěv ostatních hrou na nástroj.“
- „Vedle studia se pravidelně věnuji rozvíjení potřebných nástrojových dovedností pro studium v rámci samostudia několik hodin týdně.“
- „Vyhledávám si další možnosti rozvoje svých nástrojových dovedností (kurzy – prezenční, online, soukromá výuka atd.).“

Postoje ke vzdělávání ve hře na nástroj v rámci vysokoškolského studia:

- „V průběhu vysokoškolského studia bych uvítal/a možnost vzdělávání ve hře na jiný hudební nástroj než je klavír/housle.“
- „Požadavky na hru na nástroj ve studiu učitelství vnímám jako přiměřené s ohledem na mé zkušenosti a dovednosti, se kterými jsem do studia nastoupil/a.“
- „Požadavky na hru na nástroj ve studiu učitelství vnímám jako relevantní pro mé budoucí povolání učitele/ky.“

Závěrečná položka dotazníku zjišťovala profesní zaměření respondentů ve vztahu k hudební výchově:

- „Plánuji, že se po studiu budu věnovat výuce všeobecné hudební výchovy.“

Popis a interpretace výzkumných zjištění

Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 196 respondentů z celkového počtu 888 studentů učitelství pro 1. stupeň základní školy v prezenční a kombinované formě studia v daném akademickém roce, což představuje přibližně 22 % všech studentů.

Z celkového počtu všech studentů prezenční formy studia ($n = 543$) vyplnilo dotazník 119 studentů, což představuje přibližně 22 % studentů. U kombinované formy ($n = 345$) se šetření zúčastnilo 77 studentů, tedy přibližně 23 % studentů. Ze 196 respondentů bylo 33 studentů se zaměřením hudební výchova (16,8 % respondentů).

Zkušenosti s nástrojovou hrou před začátkem studia

Přibližně 31 % respondentů před začátkem studia hrálo na klavír nebo housle více než 7 let. Tento údaj sice nemůže potvrdit žádoucí minimální úroveň nástrojových dovedností odpovídající ukončenému sedmiletému vzdělávání na základních uměleckých školách

(tzv. 1. cyklu ZUŠ), nicméně lze se domnívat, že tato dosažená úroveň nástrojových dovedností představuje kvalitní předpoklad pro úspěšné absolvování hudebně výchovných předmětů v rámci studia učitelství a současně pozitivní vztah k nástroji jako takovému. Současně je třeba zmínit, že z dotazníku tak vyplynulo, že 69 % respondentů z řad studentů učitelství na 1. stupni základní školy nedisponuje stanovenou předpokládanou mírou potřebných zkušeností s hrou na nástroj.

Rozdíly v nástrojové zkušenosti vyvstávají u studentů kombinované formy studia. Zatímco 76 % respondentů z kombinované formy studia před studiem nemělo požadované zkušenosti s hrou na klavír, v prezenční formě studia se jednalo o 64 % studentů této formy studia.

Zatímco 69 % všech studentů udává, že nemělo zkušenost s hrou na nástroj větší jak 7 let, u studentů se zaměřením hudební výchova, kteří se účastnili dotazníkového šetření, představuje toto číslo 51 procent. Tento rozdíl je poměrně zřetelný.

Přibližně 35 % všech studentů studijního programu učitelství pro 1. stupeň základní školy uvedlo, že studovali nebo stále studují hru na jiný hudební nástroj, než je klavír nebo housle. V prezenční formě studia tuto skutečnost potvrdilo 39 % respondentů, zatímco v kombinované formě studia 29 % dané skupiny studentů.

Osobní vztah respondentů k hudebnímu projevu v širším slova smyslu

69 % respondentů uvádí, že ve volných chvílích si hrálo či hraje na nástroj nebo zpívá, má tedy kladný vztah k vlastnímu hudebnímu projevu. Při porovnání studentů kombinované a prezenční formy studia lze vidět, že 74 % studentů prezenční formy studia má pozitivní vztah k nástroji či zpěvu, zatímco u studentů kombinovaného studia se jedná 59 % studentů této formy studia.

Zatímco u studentů 1.–3. ročníku lze pozitivní vztah ke hře na klavír vyjádřit 72 % dané skupiny, u studentů 4. a vyššího ročníku tomu tak je v 64 %. Tento rozdíl může, ale nemusí být ovlivněn předchozím studiem hudebně výchovných předmětů spojených s nabýváním požadovaných nástrojových dovedností.

Přibližně 87 % studentů se zaměřením hudební výchova se vyjádřilo kladný vztah k vlastní hře na klavír nebo housle, nebo ke zpěvu.

Porozumění důležitosti základních klavírních dovedností v učitelské profesi

Přibližně 73 % všech respondentů souhlasí s tvrzením, že „Elementární dovednost hry na klavír je důležitou součástí profesních kompetencí učitele“, přičemž s tímto tvrzením zcela souhlasí 29 % studentů prezenční formy studia a 40 % studentů kombinované

formy studia. Spíše souhlasí 46 % prezenčních studentů a 27 % studentů kombinované formy studia.

Ve vztahu k ročníku studia vnímá *elementární dovednost hry na klavír* jako důležitou komponentu profesních kompetencí učitele 73 % respondentů z 1. až 3. ročníku studia, zatímco ve 4. a vyšším ročníku tomu tak je 71 % studentů dané skupiny.

Studenti se zaměřením hudební výchova jsou o důležitosti dovednosti uplatňovat ve výuce klavír přesvědčeni v 81 %.

Sebeposouzení nástrojových dovedností a jejich rozvoj

19 % všech respondentů studia učitelství pro 1. stupeň základní školy zcela souhlasí s tvrzením, že *dokáže bez problémů doprovodit zpěv ostatních hrou na nástroj*. Studenti prezenční formy studia v tomto ohledu nahlízejí na své dovednosti optimističtěji než studenti kombinované formy studia, neboť s výrokem souhlasí v 23 %, zatímco studenti kombinované formy studia pouze ve 13 %.

S výrokem, že bez problémů dokáže doprovodit zpěv hrou na nástroj zcela souhlasí pouze 19 % studentů v 1. ročníku studia. Obdobně je tomu v 18 % studentů ve 4. a vyšším ročníku. V 1. ročníku studia dokonce dále spíše souhlasí 33 % studentů daného ročníku, celkově tedy 52 % studentů, zatímco ve vyšších ročnících pouze 26 % uvedené skupiny – s výrokem souhlasí celkem 44 % studentů vyšších ročníků.

Studenti se zaměřením hudební výchova v této oblasti významně pozitivněji hodnotí své dovednosti – 33 % respondentů daného zaměření zcela s výrokem souhlasí; spíše souhlasí 30 % respondentů. Celkem tedy 63 % studentů se zaměřením hudební výchova hodnotí pozitivně svoji dovednosti doprovázet zpěv nebo hru ostatních na klavír.

Pravidelnému rozvoji svých nástrojových kompetencí se v průběhu studia věnuje v rozsahu několik hodin týdně přibližně 24 % všech studentů. Naopak 76 % se seberozvoji nevěnuje nebo se mu věnuje v menším časovém rozsahu, než bylo stanoveno.

Dle vlastního vyjádření ve stanovém rozsahu nerozvíjí své nástrojové kompetence přibližně 78 % prezenčních studentů a 70 % studentů kombinované formy studia.

Zajímavým poznatkem je, že studenti 1. ročníku studia v 61 % potvrdili, že se rozvoji nástrojových kompetencí ve stanoveném rozsahu nevěnují. Přibližně 66 % studenti připravujících se na povolání učitele se zaměřením hudební výchova uvedlo, že požadovaný časový rámec, několik hodin týdně, pro jejich rozvoj neodpovídá délce jejich skutečné přípravy, která bude pravděpodobně nižší.

Výsledky dále potvrzují, že pouze 21 % všech respondentů si proaktivně *vyhledává možnosti dalšího seberozvoje v oblasti nástrojových kompetencí*, zatímco 79 % studentů tak nečiní. V rámci zaměření hudební výchovy je míra aktivního vyhledávání dalšího rozvoje stejná jako v průměru studentů celého studijního programu.

Zatímco u studentů prezenční formy studia jsou aktivně vyhledávány možnosti dalšího rozvoje u 16 % dané skupiny, u studentů kombinované formy studia je to 29 %. Tento rozdíl je poměrně zřetelný a svědčí o proaktivnějším přístupu studentů kombinované formy studia.

Překvapivé zjištění přináší odpovědi studentů na položku, která se týká *přiměřenosti požadavků na nástrojové dovednosti ve studiu*. 62 % všech studentů souhlasí se stanovenými nároky, zatímco 38 % s je považuje za nepřiměřené vzhledem k jejich zkušenostem a dovednostem.

68 % procent studentů prezenční formy studia vnímá požadavky jako přiměřené v porovnání s 53 % studentů kombinované formy studia.

Studenti se zaměřením hudební výchova dokonce s nastavením požadavků souhlasí v 79 %.

Překvapivě studenti prvního ročníku vnímají požadavky nastavené pro rozvoj nástrojových dovedností v 79 % souhlasně. Současně, jak je uvedeno výše, disponují nižší mírou předchozích nástrojových zkušeností a v 61 % nevěnují prostor žádoucímu několikahodinovému rozvoji nástrojových dovedností týdně.

73 % všech studentů a 82 % studentů prezenčního formy studia souhlasí by uvítalo *možnost vzdělávání v oblasti výuky hry na jiný hudební nástroj*. Studenti zaměření hudební výchova by tuto aktivitu přivítali dokonce v 84 %.

Profesní zaměření respondentů ve vztahu k hudební výchově

Pouze necelých 30 % studentů, navzdory skutečnosti, že po absolvování studia budou kvalifikovanými pedagogy všech předmětů vyučovaných v 1. až 5. třídě základní školy, vyjádřilo svůj zájem se při nástupu do praxe věnovat hudební výchově. Pouze 11 % (studenti prezenční formy studia) a dokonce jen 5 % (studenti kombinované formy studia) se věnují studiu s touto vidinou. V případě studentů se zaměřením hudební výchova jde o 57 % dané skupiny.

Zřetelný rozdíl v zájmu věnovat se výuce hudební výchovy je patrný i u skupin prezenční a kombinované formy studia, kde zřetelněji kladněji se k tomu tématu vyjádřili studenti

prezenční formy studia. 36 % prezenčních studentů plánuje vyučovat hudební výchovu oproti 19 % studentů kombinované formy studia.

Statistická potvrzení výzkumných zjištění

Na výrok „*Rád/a ve volných chvílích hraji na nástroj nebo zpívám.*“ odpovědělo 68,9 % studentů (135 z 196) souhlasně nebo zcela souhlasně. Binomický test, který zkoumá, zda pozorovaná četnost odpovídá hypotetické pravděpodobnosti, potvrdil, že tento podíl je opravdu statisticky významně vyšší než 50 % ($p < 0,001$), většina studentů tedy vnímá svůj vztah k vlastnímu hudebnímu vyjadřování hrou a nástroj nebo zpěvem jako pozitivní.

Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že celkem 31,1 % studentů (61 z 196) se před zahájením studia věnovalo hře na klavír po dobu sedmi a více let. Binomický test potvrdil, že i tento podíl je statisticky významný ($p < 0,001$), z čehož vyplývá zjištění, že **většina respondentů nedisponuje žádoucí úrovní vstupních nástrojových dovedností**. 45,9 % studentů (90 z 196) souhlasilo s tvrzením, že bez problémů dovedou doprovodit zpěv hrou na nástroj. Tento podíl nebyl statisticky významný ($p = 0,197$), proto **nelze potvrdit, že většina studentů považuje své dovednosti nástrojového doprovodu zpěvu za nedostatečné**.

Při ověřování odpovědi na otázku, jak se liší sebehodnocení nástrojových dovedností mezi studenty nižších a vyšších ročníků učitelství pro 1. stupeň ZŠ, byl použit Mann–Whitneyho U test pro porovnávání dvou nezávislých skupin. Hodnota p byla vyšší než obvyklá hladina statistické významnosti, což znamená, že rozdíl v hodnocení nástrojových dovedností mezi studenty nižších a vyšších ročníků není statisticky významný. **Studenti vyšších ročníků se subjektivně nepovažují za významně nástrojově zdatnější než jejich mladší kolegové.**

Na výrok „*Požadavky na hru na nástroj ve studiu učitelství vnímám jako přiměřené s ohledem na mé zkušenosti a dovednosti, se kterými jsem do studia nastoupil/a.*“ odpovědělo souhlasně 62,2 % studentů ($n = 122$ z 196). Pomocí binomického testu bylo ověřeno, že tento podíl je statisticky významný ($p < 0,001$). **Většina respondentů tak považuje požadavky za přiměřené vzhledem k dovednostem, se kterými do studia nastupovali.**

Výzkumná otázka č. 5 zjišťovala, jak studenti učitelství pro 1. stupeň ZŠ hodnotí význam vlastních nástrojových dovedností pro školní praxi a jaká je jejich míra osobního úsilí o jejich rozvoj. Rozdíly mezi prezenčními a kombinovanými studenty byly testovány pomocí Mann–Whitneyho U testu ($Z \approx -4,96$, $p < 0,001$), kdy velikost efektu (hodnota rank-biserial correlation (r_s) = 0,68) ukázala středně silný až silný rozdíl mezi skupinami. To naznačuje, že rozdíl je nejen statisticky významný, ale má i praktický význam.

Studenti prezenční formy hodnotí význam nástrojových dovedností pozitivněji než studenti kombinované formy.

Míra osobního úsilí o rozvoj nástrojových dovedností byla hodnocena na základě dvou položek dotazníku: „Vedle studia se pravidelně věnuji rozvíjení potřebných nástrojových dovedností pro studium v rámci samostudia několik hodin týdně“ a „Vyhledávám si další možnosti rozvoje svých nástrojových dovedností – kurzy, online, soukromá výuka“. Mann–Whitneyho U test ukázal rozdíl v samostatném rozvoji nástrojových dovedností ve prospěch studentů kombinované formy ($Z \approx -2,5$; $p < 0,05$; $r_s \approx -0,66$) což potvrzuje, že kombinovaná forma věnuje vyšší individuální úsilí. Současně test ukázal statisticky významný rozdíl v oblasti vyhledávání dalších možností rozvoje ve prospěch studentů kombinované formy ($Z \approx 3,0$; $p < 0,05$; $r_s \approx 0,80$), což opět potvrzuje vyšší individuální aktivitu kombinovaných studentů.

Z toho vyplývá, že studenti prezenční formy studia hodnotí význam nástrojových dovedností pozitivněji, zatímco studenti kombinované formy studia věnují vyšší úsilí o jejich rozvoj.

Pro ověření odpovědi na otázku, jak se liší sebehodnocení dovedností mezi studenty se zaměřením na hudební výchovu a ostatními studenty učitelství, byl proveden χ^2 test nezávislosti. Výsledek testu neprokázal statisticky významný rozdíl mezi sebehodnocením dovedností jednotlivých skupin studentů ($\chi^2 = 7,18$; $df = 3$; $p \approx 0,066$). Z toho vyplývá, že **nelze potvrdit, že studenti se zaměřením na hudební výchovu hodnotí své dovednosti instrumentálního doprovodu odlišně než celý vzorek studentů.**

Výsledky, potvrzené binomickým testem, dále ukázaly, že statisticky významná **většina studentů neplánuje po ukončení studia vyučovat hudební výchovu** (138 studentů ze 196, tj. 70,4 % z celkového počtu studentů).

Závěr

V kontextu pregraduální přípravy budoucích učitelů na 1. stupni základní školy je jedním ze stále aktuálních témat budování širokého spektra profesních kompetencí učitele. K nim patří také kompetence specificky hudební, respektive kompetence učitele hudební výchovy na 1. stupni základní školy, mezi něž patří i kompetence nástrojové.

Tato empirická studie se pokusila zaznamenat sebezpozření dílčích aspektů nástrojových kompetencí budoucích učitelů v rámci dotazníkového šetření. Míra návratnosti dotazníků byla 22 %, což je v rámci dobrovolných šetření mezi vysokoškolskými studenty běžné. Přestože se nejedná o vysokou účast, vzorek je dostatečný pro provedení statistických srovnání a získání orientačního

přehledu o sebeposouzení dílčích aspektů nástrojových kompetencí studentů učitelství na 1. stupni základní školy.

Z výsledků vyplývá, že ačkoli studenti učitelství na 1. stupni základní školy při zahájení studia nevykazují žádoucí délku předchozího studia hry na klavír, mají pozitivní vztah k vlastnímu hudebnímu vyjadřování a v kontextu své přípravy na budoucí povolání učitele vnímají důležitost svého rozvoje v oblasti hry na nástroj. Protože výsledky nepotvrdily, že by studenti vyšších ročníků vnímali úroveň svých nástrojových dovedností jako signifikantně vyšší než studenti prvních ročníků, a protože míra úsilí o vlastní seberozvoj není obecně významná, a zároveň většina studentů nepočítá s tím, že by ve své budoucí praxi vyučovala hudební výchovu (což však neodpovídá realitě běžné školy, kde učitelé zpravidla učí všechny předměty své třídy), je vhodné nabídnout na základě zjištění náměty pro zkvalitnění přípravy budoucích učitelů v této oblasti.

Živá hudba dětem zprostředkovává neopakovatelná setkání a přináší jinou rovinu zážitků než hudba reprodukováná technologiemi. V rámci živé produkce hudby žáci rozvíjejí své schopnosti a dovednosti, a učitelův nástrojový doprovod může významným způsobem obohatit tato setkání, nabídnout podporu při rozvoji hudebních schopností a dovedností žáků a přispět k získávání minimální míry hudebních poznatků. Jelikož rozsah přímé výuky podléhá časovým a organizačním limitům, je vhodné studenty výrazněji motivovat k samostudiu a k hraní si pro radost, při němž budou dále rozvíjet dovednost elementárního akordického doprovodu písní, plynulé hry a vytvářet si postoj vnímání klavíru nejen jako užitečného pomocníka, ale jako nástroje esteticky působivé hudby, který přináší radost a inspiruje k hledání zvukové rozmanitosti. Inspirací mohou být i dříve vydané metodické publikace věnované dílčím klavírním dovednostem, které mohou studentům posloužit jako podněty k samostudiu.

Za vhodné se jeví také kurikulární ukotvení elementárního akordického doprovodu v rámci samostatného studijního předmětu, přičemž je nutné zohlednit velikost vyučovaných skupin tak, aby byla zajištěna účinnost výuky. Současně je žádoucí otevřít prostor i pro další nástroje umožňující akordický doprovod, které mohou být přirozeně uplatněny v kontextu kolektivní hudební výchovy. Je však třeba reflektovat i limity dané možnostmi úprav studijních plánů.

V konečném důsledku však vždy záleží především na motivovaném přístupu pedagoga a jeho schopnosti aktivovat a nadchnout své žáky. Nástrojové kompetence – ať už klavírní, nebo spojené s dalšími hudebními nástroji – nabízejí množství kontextů a forem zapojení do výuky, které mohou přinášet jak samotnému učiteli, tak jeho žákům řadu významných benefitů.

Résumé

Empirická studie se zaměřuje na nástrojové kompetence studentů učitelství pro 1. stupeň základní školy a na jejich sebehodnocení v kontextu učitelské přípravy na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Výzkum proběhl v dubnu 2024 na vzorku 196 studentů a stal se součástí širšího šetření profesních kompetencí budoucích učitelů. Analýza ukázala, že studenti vnímají hudební vyjadřování i význam nástrojových dovedností pro školní praxi převážně pozitivně, ačkoli většina z nich nevstupuje do studia s delší předchozí hudební přípravou a neplánuje se v budoucnu věnovat výuce hudební výchovy. Nepotvrdil se významný rozdíl mezi studenty nižších a vyšších ročníků ani mezi studenty se zaměřením na hudební výchovu a celým souborem. Naopak se ukázal rozdíl mezi formami studia – studenti prezenční formy hodnotí význam nástrojových dovedností pro profesní přípravu výrazně pozitivněji než studenti formy kombinované. Výsledky studie ukazují, že podpora rozvoje nástrojových dovedností by měla být součástí systematické přípravy budoucích učitelů. Za podnětné se jeví především posílení elementárního akordického doprovodu, větší motivace k samostudiu a zvážení jeho kurikulárního zakotvení formou samostatného předmětu. Studie nabízí konkrétní doporučení, jak zkvalitnit pregraduální přípravu v této oblasti a posílit vztah studentů k hudební výchově jako významné součásti školní praxe.

Bibliografie

Bělohlávková, P. (2019). *Úvod do hry na klavír*. Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova.

Bernatík, R. (1984). *Klavírní doprovody písní hudební výchovy pro 1.–4. ročník základní školy* (1. vyd.). Pedagogická fakulta v Ostravě.

Crha, B., Hala, P. (2003). *Technika klavírního doprovodu lidových písní* (1. vyd.). Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta.

Faltus, L. (1982). *Řízená improvizace klavírního doprovodu lidových písní* (1. vyd.). Státní pedagogické nakladatelství.

Finnish Government. (2004). Government decree on university degrees 794/2004. In *Provisions concerning teacher education*. <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2004/en20040794.pdf>

Holec, J. (1982). *Klavírní doprovody písní ze zpěvníků na 1. stupni základní školy* (1. vyd.). Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích.

Klapil, P. (1993). *Doprovody lidových písní Čech a Moravy* (2. vyd.). Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.

Knopová, B., & Kühnbergerová, B. (1995). *Základy klavírní improvizace, využití klavírní hry v hudebních činnostech na ZŠ* (1. vyd.). Masarykova univerzita.

Jiříčková, J. (2024). *Klavír jako didaktický prostředek v hudební výchově na 1. stupni základní*

školy. Pedagogická fakulta Univerzita Karlova.

Kmentová, M., Chumchal, J., Loudová Stralczynská, B., Jindrová, B. (2024). Hudební dovednosti učitele pohledem pedagogů mateřských škol – první výsledky výzkumného šetření, *Aura musica*, 15, s. 23-34.

Nedělka, M. (2004). *Průvodce učitele praktickou harmonií*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.

Pecháček, S. (1999). *Hra písní na klavír*. Univerzita Karlova.

Sepp, A., Ruismäki, H., & Hietanen, L. (2022). Student teachers' and teacher educators' pedagogical reflections on piano courses in Finnish primary school teacher education. *Research Studies in Music Education*, 45(1), 20-36. <https://doi.org/10.1177/1321103X221076997> (Original work published 2023)

Schejbal, K. (1974). *Doprovody písní pro 1. a 2. ročník ZDŠ* (2. vyd.). SPN.

Straňková, L., & Novotná, D. (2012). *Elementární improvizace doprovodu písní (Studijní opora KS)*. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

Klíčová slova: Nástrojové kompetence, sebesouzení nástrojových dovedností, postoj ke vzdělávání v oblasti nástrojových dovedností, studium učitelství pro 1. stupeň základní školy, hudební výchova, empirická studie

Key words: Instrumental Competences, Self-Assessment of Instrumental Skills, Attitude towards Education in Instrumental Skills, Primary Teacher Education, Music Education, Empirical Study

PhDr. Jiřina Jiříčková, Ph.D. působí jako odborná asistentka na KHV PedF UK. Je předsedkyní Společnosti pro hudební výchovu ČR, místopředsedkyní České Orffovy společnosti, členkou prezidia České hudební rady. Oblastmi jejího profesního zájmu jsou didaktika hudební výchovy, hudebně pohybová výchova, Orffův Schulwerk a profesní kompetence učitelů hudební výchovy.

Kontakt

jirina.jirickova@pedf.cuni.cz